

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

JE LI ČOVJEK MJERA SVEGA?

(*Jakov Rafael Romić, Personalistička etika, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973*)

Nikola Bulat

Knjiga *Personalistička etika* od J. R. Romića novost je u našoj filozofskoj literaturi. To možemo zahvaliti ne samo piscu nego i Kršćanskoj sadašnjosti koja je knjigu izdala.

U stvari to je priručnik etike, ali ne kršćanske, nego personalističke etike, kako i sam naslov kaže. Pisac se zalaže za humanističku, neutralnu etiku, gdje bi ljudska osoba bila centar i norma moralnosti, prema kojoj bi sve moralo biti usklađeno; neutralnu etiku u tome smislu što bi bila oslobođena svih ideologija i tako prihvatljiva za sve ljude. — Do takva zaključka pisac nas dovodi organski povezano služeći se fenomenološko-psihološkom metodom. Sama knjiga želi doprinijeti dehelenizaciji u filozofiji da bismo se oslobodili »od baštinenih okvira mišljenja« (5).

Pošto je u *Uvodu* pokušao opravdati etiku kao znanost i razgraničio pojmove: što je humanistička, što teistička, što opet kršćanska etika, auktor u prvom poglavlju donosi misli glavnih predstavnika filozofije vrednota, ne iznoseći svoj sud o njihovim shvaćanjima. Ali stoga u drugom poglavlju, govoreći o naravi vrednota, naglašava da se struktura vrijednosnog čina sastoji od subjektivnih i objektivnih elemenata. Ukoliko je svaki konkretni čin imanentan osobi, jer je to u stvari popunjenje nečega što joj nedostaje, utoliko je subjektivan. Ukoliko je svako naše djelovanje usmjereno prema objektu, jer nema djelovanja bez usmjerenja, utoliko je objektivan.

Pisac posebno naglašava da su vrednote realne (6). S jedne strane odbacuje Platonovu misao da vrednote postoje same u sebi, u nekom carstvu ideja, a s druge strane naglašava da, iako vrednote u sebi imaju oznaku apsolutnosti, iz toga se ne može zaključiti da postoji neka apsolutna stvarnost, Bog, u kojoj bi bile utemeljene, kako je mislio Augustin. Vrednote, naime, postoje u čovjeku kao dio njegove stvarnosti. Time pisac dosljedno ostaje na području fenomenološke metode.

U trećem se poglavlju govori o moralnim vrednotama koje su specifični objekt etike. Tu se naglašava da čovjek, ukoliko kao subjekt djeluje moralno, »projicira sebe prema vani, prema nekoj vrednoti, kako bi je ostvario« (56). Čovjek ima osjećaj da mu nešto nedostaje i traži popunjenje izvan sebe. »Drugim riječima: prije nego popuni svoju nedostatnost, čovjek nije čovjek. A ono što on izvan sebe traži to je opet — čovjek« (6). Čini se da ovo dija-

lektičko izražavanje treba shvatiti u Sartreovskom smislu da je čovjek tek onda čovjek, kad ostvari sebe kao projekt.

Moralna vrednota — naglašava pisac — spada u najintimniju sferu ljudske osobnosti. Dapače: »Moralna vrednota pak jest ono što čovjeka čini čovjekom« (56). »Vrijedonosni čin neizbježno konstituira osobu kao osobu, ukoliko ona nije drugo doli te moralne vrednote koje čovjek, posredstvom akcije, gaji« (57). Iz ovoga slijedi logičan zaključak da je nemoguće da čovjek ne bude moralan ili nemoralan, »jer u tome slučaju on ne bi bio više čovjek« (57). U četvrtom i petom poglavlju govori se o elementima moralnog čina. To su intencija i sloboda. Intencija, kao čin volje, manifestira najdublje čovjekovo ja i ograničena je na određenu stvarnost koju želi postići. Uz intenciju potrebna je sloboda koja »ulazi u sastav moralnog čina kao ostvarenje te intencije« (78). »Sloboda je sposobnost kojom čovjek sam sebe iznutra usmjeruje prema djelovanju« (78). Intencija i sloboda moraju biti usklađene, jer »ako intencija nije proporcionalna sa slobodom, onda je moralni čin nestvaran« (79). Za ilustraciju uzima primjer dječaka koji ima intenciju da u ladici pobijedi more, ali je more bilo jače i odvuklo ga na pučinu gdje su ga spasili mornari. Kad je tako subjektivna intencija došla u dodir s objektivnom situacijom »dječak više nije raspolagao adekvatnom slobodom u tako golemoj intenciji« (79). Čini se da bi bilo bolje reći da nije imao snage ostvariti tu intenciju, jer jedno je intencija, drugo sredstvo da se ona može ostvariti, a treće sloboda kojom se sve to prihvaća. Ali *libertas exercitii* koju je posjedovao dječak za pisca je tek niža, primitivna vrsta slobode. Pravu slobodu posjeduje onaj koji je oslobođen svih determinizama: fizičkog, biološkog, hereditarnog, obiteljsko-ambientalnog, ambientalno-nacionalnog, ambientalnokulturnog i povijesno-personalnog (80). A kako nas neki psihički determinizmi konstituiraju kao ljude moramo ih svjesno upotrebljavati, jer u tome slučaju samosvijest afirmira slobodu. Svaki rast u slobodi i samosvijesti ujedno je i rast u moralnosti, time čovjek sam sebe autokreira u osobnosti o čemu se govori u šestom poglavlju.

Ne samo to, nego je na to samo-stvaranje u moralnosti i obavezan, jer se tako ostvaruje u potpunosti kao čovjek. To je moralna obaveza o kojoj se govori u sedmom poglavlju. Naime »ta obaveza nije drugo već gola potreba za nadopunjenjem« (109). Ona je »bitno izvjesno samonametanje« (108), zbog povezanosti s moralnom vrednotom koja joj je bliži temelj i »nitko drugi nam je ne može nametnuti, čak ni Bog« (108). Moralna vrednota, naime, konstituira osobu u njezinoj osobnosti i ako čovjek želi biti ta osoba, mora vršiti čine kojim se to ostvaruje. Tako za pisca moralna obaveza ima hipotetski, a ne apsolutni karakter (111). Iz ovakvih postavki slijedi logičan zaključak da je »savjest konačna instancija koja sudi o dobroti ili zloći ljudskih čina« (117).

Napokon u osmom poglavlju — kao zaključak svega — govori se o čovjeku kao normi moralnosti. Moralno je sve ono što pomaže rast u ljudskoj stvarnosti, a nemoralno ono što ne pomaže taj rast. »Stupanj moralnosti se određuje stupnjem čovječnosti koja je u moralnom činu ostvarena« (121).

Knjiga ima dosta dobrih svojstava: naglašava angažiranost u osobnoj izgradnji, rast u slobdi i svim ljudskim vrlinama, otvorenost i nezainteresiranu ljubav prema svim ljudima, iskrenost u djelovanju i međusobnim odnosima, poštivanje do maksimuma tuđe osobnosti, potpunu zrelost i osobnu odgovornost itd. No ne upuštajući se u potanju analizu, spomenimo i neke stvari koje se ne bi mogle olako potpisati: ja npr. moralnu obvezu ne osjećam kao samonametanje nego kao nešto što mi se nameće htio ili ne, osjećam je ne kao nešto »ako hoćeš« nego kao ono »moraš«. Premda to »moraš« mogu i ne prihvatiti, ali me u savjesti i dalje »nešto« veže. Osjećam je kao nešto iznad mene što sa mnom upravlja, a ne ja s njom.

Istina je da je savjest zadnja instancija koja donosi sud o moralnosti naših čina, ali je to subjektivna norma. Zar ne postoji i pogrešna savjest? Ako ostanemo samo na ovome, idemo u subjektivizam u moralu, jer danas gotovo svatko želi imati svoje mišljenje o čovjeku, o onome što je humano, a što nije humano. Čovjek je pragmatist i često poistovjećuje korisno i dobro, a to dvoje nije isto.

Istina je i to da je čovjek norma moralnosti, ali ako ostanemo na tome širom otvaramo vrata da sebi dopustimo koješta. Pisac, želeći ostati dosljedan svojoj metodi, nije ni mogao ići dalje, ali ako je etika filozofska znanost, treba tražiti zadnje uzroke, posljednju normu. — Čovjeka možemo prihvatiti kao bližu, ali ne kao vrhovnu normu moralnosti. Vrhovnu i zadnju normu možemo naći samo u Bogu.

Za potpuni moralni čin traži se tolika sloboda i samosvijest da to prelazi ljudske mogućnosti, što i sam pisac priznaje (89). Čovjek je determiniran svojom ograničenošću i ne može postići slobodu koju pisac traži. Nadalje, ako moralni čini konstituiraju osobu, ostaje sumnja da li su djeca i luđaci uopće ljudi i osobe. Pisac to sigurno nije mislio, ali je to kao i neke druge stvari pre naglasio i tako se može krivo shvatiti.

Nadamo se da će knjiga ipak doprinijeti širenju humanizma; tu joj je svrhu pisac i namijenio.

DRAMA I VELIČINA TEOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA

(Carlo Molari, *La fede e il suo linguaggio*, Cittadella editrice, Asiz, 1972)

Ratko Perić

Danas je gotovo nemoguće sjesti i pisati knjigu. I oni ponajveći bogoslovci u Crkvi ponajviše uvezuju svoje zbirke s pomoću svojih već objelodanjenih članaka i predavanja. Za skupljeno gradivo, najrazličitije ruke, složeno po nekom kriteriju, nađe se po mogućnosti što kraći naslov koji obuhvaća svu unutarnju sadržajnost djela. Budući da se nalazimo u uzavrelim vremenima u kojima se vidi, doživljava i kaže da su mnoge religiozne realnosti ugrožene, osobito oni vjekovni temeljni pojmovi kao što su Crkva, vjera, evanđelje, sakramenti, uskrnuće, kršćanstvo i sl., danas se malo gdje može naći na bogoslovski spis koji već u svom natpisu ne bi imao jednu od takvih riječi.

Knjiga *La fede e il suo linguaggio* (Vjera i njezin izričaj), koju je objavio talijanski teolog C. Molari, profesor dogmatike na papinskom sveučilištu Urbaniana u Rimu, obilježena je takvim pečatom. U ovim teološkim ogledima koji su »nastali u različitim trenucima, ali svi pripadaju jednom jedinstvenom duhovnom razdoblju« (6), očituju se također i oni najzapaženiji uspjesi ovog uvaženog teologa.

Glavnina prijepornih pitanja knjige zgusnula se u naporu da se odredi važnost sadašnjeg iskustva vjere, istakne korist raščlambe tog iskustva i s tim u vezi opravda potreba za dubljim istraživanjem vjerskih istina i njihovim presvlačenjem iz starodrevne uniforme u suvremene formule. Bit se knjige nalazi u ovoj dilemi: činjenica je da se ne možemo »pričvrstiti uz starinske izražaje da izlažemo i očuvamo vjeru u novome svijetu«. Ali s druge strane »u traženju novih potrebitih formulacija može se izdati jezgra primljene baštine« (179—180). Po kojim se dakle pravilima i putovima možemo izvući iz tog teološkog škripca, pretačući objavljenu istinu u moderni rječnik svake uljudbe i svakog prostornog dijela svijeta, da se ne povrijedi unutarnja vrijednost Objave? Čini se da u ovom nastojanju usklađenja tih dvaju zahtjeva leži sav današnji potres i ponos svakog ozbiljnijeg teološkog pothvata. Pokušaji odredbe i odjelidbe božanske srčike od ljudske ljuske poduzimali su se u svim presudnim prijelomnicama povijesti kad su se nadilazile stare i uvodile nove metode prenošenja Božje Riječi dotičnim naraštajima. Nekad je to bila: najprije obično nezakonita, zatim ozakonjena metoda; pisac ih nabraja nekoliko (154): simbolična, alegorijska, dijalektičko-logička za vrijeme skolastike, apologetska itd. Danas se govori o egzistencijalnoj odnosno dija-